

Затверджено
Наказ Міністерства аграрної
політики України і
Української академії
аграрних наук
20.09.2000 N 184/82

Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
23 жовтня 2000 р.
за N 736/4957

Порядок
видачі ветеринарно-санітарного паспорта пасіки

1. Ветеринарно-санітарний паспорт пасіки (надалі - паспорт) (додаток) видається районним (міським) управлінням державної ветеринарної медицини на пасіку незалежно від форми її власності і є документом, який засвідчує ветеринарно-санітарний стан пасіки.

2. Паспорт підписується головним державним інспектором ветеринарної медицини району (міста) і завіряється печаткою районного (міського) управління державної ветеринарної медицини.

3. Паспорт реєструється в журналі обліку районного (міського) управління державної ветеринарної медицини і має порядковий номер.

4. Паспорт пред'являється при продажу і обміні воскосировини, купівлі вошни і є підставою для видачі ветеринарних свідоцтв при вивозі (продажу) бджіл і продуктів бджільництва відповідно до Правил видачі ветеринарних документів на вантажі, що підлягають обов'язковому ветеринарному контролю, затверджених наказом Головного державного інспектора ветеринарної медицини від 7 серпня 1997 року N 27 (з0326-97) і зареєстрованих в Міністерстві юстиції України 20 серпня 1997 року за N 326/2130.

5. Паспорт зберігається у старшого бджоляра або власника пасіки і пред'являється на вимогу спеціаліста ветеринарної медицини.

6. Паспорт підлягає заміні на новий після заповнення всіх його розділів, а також при зміні власника пасіки.

Голова Державного
департаменту ветмедицини

П.І.Вербицький

Начальник Департаменту
ринків продукції тваринництва з
Головною держплемінспекцією

Ю.Ф.Мельник

Додаток
до Порядку видачі ветеринарно-санітарного
паспорта пасіки

Ветеринарно-санітарний паспорт пасіки N ____

Видано _____
(найменування юридичної особи, ідентифікаційний код або

прізвище, ім'я та по батькові власника пасіки, ідентифікаційний

номер, місцезнаходження юридичної особи або місце проживання
власника)

Характеристика пасіки _____
(кількість бджолиних сімей, пасічних

помешкань, адреса розміщення пасіки, при розміщенні пасіки в
декількох місцях записуються всі адреси)

Епізоотичний стан пасіки _____

(на день видачі паспорта)

Ветеринарне обслуговування покладене на _____
(назва установи)

ветеринарної медицини, прізвище спеціаліста)

Дата видачі " __ " _____ р.

Головний державний інспектор
ветеринарної медицини району (міста)
М.П.

(підпис, П.І.Б.)

Власник пасіки

(підпис, П.І.Б.)

I. Характеристика пасіки

Дата огляду	Характеристика пасіки
-----	-----
-----	-----

II. Ветеринарно-санітарний стан пасіки

Дата огляду	Результати обстеження пасіки
-----	-----
-----	-----

III. Результати епізоотичного обстеження пасіки

Назва хвороби й дата її виникнення	Клінічні ознаки хвороби та епізоотологічні дані. Джерело зараження	Дата введення обмеження й ветеринарно-санітарні заходи
-----	-----	-----
-----	-----	-----
-----	-----	-----

VI. Лабораторні дослідження

Дата надходження й дослідження матеріалу	Об'єкт дослідження	Номер експертизи, результати дослідження й заходи, що рекомендуються
-----	-----	-----
-----	-----	-----
-----	-----	-----

V. Лікувально-профілактичні й санітарні заходи

Дата проведення заходу і його найменування	Обсяг виконаної роботи (кратність)	Найменування препарату, доза, експозиція	Номер акта, витрата препарату
-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----

VI. Особливі позначки

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК

П Р А В И Л А

№ 184/82 від 20.09.2000

Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
23 жовтня 2000 р.
за № 738/4959

Затверджено
Наказ Міністерства аграрної
політики України і
Української академії
аграрних наук
20.09.2000 № 184/82
(з0736-00)

Правила
ввезення в Україну та вивезення за її межі бджіл
і продуктів бджільництва

1. Увезення в Україну і вивезення за її межі бджіл і продуктів бджільництва здійснюються відповідно до вимог Законів України "Про бджільництво" (1492-14), "Про племінну справу в тваринництві" (3691-12), "Про ветеринарну медицину" (2498-12) та інших нормативно-правових актів України.

2. Експорт бджолиних сімей, бджолопакетів і бджоломаток допускається юридичними особами: підприємствами, пасіками, благополучними щодо заразних хвороб бджіл, при виконанні ветеринарних вимог країни-імпортера та наявності ветеринарного і племінного свідоцтва.

3. Продукція бджільництва, яка підлягає вивезенню з України, повинна мати сертифікат відповідності, у якому повинно бути відображено: штрих-код країни, енергетична цінність (калорійність) одиниці продукції, адреса виробника продукції, термін зберігання, дата виготовлення, діастазне число (для меду), граничнодопустима концентрація важких металів (крім бджолоїної отрути) та відповідати іншим вимогам ветеринарного законодавства.

4. Увезення в Україну бджіл проводиться згідно з Ветеринарними вимогами щодо імпорту в Україну вантажів, підконтрольних службі державної ветеринарної медицини, затвердженими наказом Головного державного інспектора ветеринарної медицини України від 20 жовтня 1999 р. № 39 (з0777-99) і зареєстрованими в Міністерстві юстиції України 11 листопада 1999 р. за № 777/4070.

5. Увезення на територію України бджоломаток, бджолопакетів, бджолосімей здійснюються згідно з Планом породного районування бджіл (з0736-00) України зі згоди Державного департаменту ветеринарної медицини України та Департаменту ринків продукції тваринництва з Головною державною племінною інспекцією Міністерства аграрної політики України.

6. Увезення порід бджіл, що не відповідають Плану породного районування бджіл (з0736-00) України, проводиться лише в наукових цілях зі згоди Міністерства аграрної політики України за погодженням з Українською академією аграрних наук.

7. До ввезення в Україну допускаються бджолиний мед і продукти бджільництва, що виходять із затверджених для експортної торгівлі господарств (пасік, лабораторій) і адміністративних територій, вільних від небезпечних заразних хвороб сільськогосподарських і домашніх тварин (список "А" МЄВ

(v1130342-93), а також:

- африканської чуми свиней - протягом останніх 3 років на адміністративній території (штат, провінція, земля, округ та ін.);
- ящуру - протягом останніх 6 місяців на адміністративній території (штат, провінція, земля, округ та ін.);
- акарозу (акарапідозу), американського гнильцю, європейського гнильцю, нозематозу - протягом останніх 3 місяців на території господарства.

Бджолиний мед і продукти бджільництва, отримані від бджолосімей, які не отримували корми з умістом сировини, що вироблена з використанням методів генної інженерії або інших генетично модифікованих джерел.

8. До ввезення в Україну не допускаються мед і продукти бджільництва:

- оброблені хімічними речовинами, іонізуючим опроміненням або ультрафіолетовими променями;
- які мають зміни органолептичних показників або порушення цілісності упаковки;
- які містять натуральні або синтетичні естрогенні, гормональні речовини, тиреотоксичні препарати, антибіотики, пестициди та інші медикаментозні засоби.

9. Тара і пакувальний матеріал повинні бути одноразовими і відповідати гігієнічним вимогам.

10. Транспортні засоби обробляються і підготовляються відповідно до прийнятих у країні-експортері правил.

11. Виконання умов, зазначених у цих вимогах, повинно бути цілком підтверджено ветеринарним сертифікатом країни-походження в оригіналі, підписаним державним ветеринарним лікарем країни-експортера і написаним мовами країни-експортера та українською мовою.

12. Розмитнення імпортованих продуктів бджільництва, а також бджолиних сімей, бджолопакетів і бджоломаток проводиться після проведення лабораторних досліджень на відповідність ввізним документам.

Начальник Департаменту ринків продукції
тваринництва з Головною державною
племінною інспекцією

Ю.Ф.Мельник

ГОЛОВНИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСПЕКТОР ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ УКРАЇНИ

Н А К А З

№ 9 від 30.01.2001
м. Київ

Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
12 лютого 2001 р.
за № 131/5322

**Про затвердження Інструкції щодо попередження
та ліквідації хвороб і отруень бджіл**

Відповідно до статті 12 Закону України "Про ветеринарну медицину" ([2498-12](#)), Положення про Державний департамент ветеринарної медицини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 року № 1277 ([1277-97-п](#)) "Питання Державного департаменту ветеринарної медицини", та з метою посилення заходів профілактики і боротьби з хворобами бджіл
Н А К А З У Ю:

1. Затвердити Інструкцію щодо попередження та ліквідації хвороб і отруень бджіл, що додається.

2. Заступнику начальника Управління організації ветеринарної справи та профілактики незаразних хвороб тварин Державного департаменту ветеринарної медицини Нікітіну П.Д. в п'ятиденний термін подати цей наказ на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та в 10-денний термін забезпечити його тиражування та надсилання установам ветеринарної медицини Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя.

3. Головним державним інспекторам ветеринарної медицини Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя довести Інструкцію щодо попередження та ліквідації хвороб і отруень бджіл до установ системи ветеринарної медицини України та забезпечити контроль за їх виконанням.

4. У зв'язку з прийняттям цього наказу вважати такою, що не застосовується в Україні, "Інструкцію о мероприятиях по предупреждению и ликвидации заразных болезней пчёл", затверджену Головним управлінням ветеринарії Державної комісії Ради Міністрів СРСР по продовольству та закупівлі 12 березня 1991 р.

5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Головного державного інспектора ветеринарної медицини України Горжеева В.М.

Головний державний інспектор
ветеринарної медицини України

П.І.Вербицький

Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
12 лютого 2001 р.
за N 131/5322

ІНСТРУКЦІЯ
щодо попередження та ліквідації хвороб і отруень бджіл

Інструкція щодо попередження та ліквідації хвороб і отруень бджіл розроблена відповідно до статті 12 Закону України "Про ветеринарну медицину" ([2498-12](#)), Закону України "Про бджільництво" ([1492-14](#)), Положення про Державний департамент ветеринарної медицини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 року N 1277 ([1277-97-п](#)) "Питання Державного департаменту ветеринарної медицини", та з метою посилення заходів профілактики і боротьби з хворобами бджіл.

Ця Інструкція є обов'язковою для виконання всіма державними органами, а також підприємствами, установами, організаціями незалежно від відомчої підпорядкованості і форм власності, посадовими особами та громадянами.

1. Вимоги щодо розміщення і облаштування пасік

1.1. За виробничим напрямком пасіки розрізняють: медотоварні - призначені для одержання продуктів бджільництва (товарного меду, воску бджолиного, прополісу, маткового молочка, бджолиної отрути, збору пилку); запилювально-медові, де бджоли використовуються для запилення садів, ягідників і ентомофільних сільськогосподарських культур і для виробництва меду; запилювальні пасіки - призначені для запилення бджолами культур закритого ґрунту (в теплицях, парниках тощо); репродукторні (розплідники) - для відтворення бджіл (виведення бджоломаток, виробництва пакетів бджіл і збору маткового молочка); племінні - для розмноження, поліпшення і виведення бджіл певної породи, зберігання генофонду бджіл, що існує, виведення племінних бджоломаток, виробництва пакетів бджіл і збору маткового молочка; карантинні - для витримування бджіл у карантині.

1.2. Пасіки розміщують у благополучній щодо заразних хвороб бджіл місцевості, у сухих, освітлених сонцем, захищених від вітрів місцях, на відстані не ближче 500 м від шосейних доріг і залізниць, пилюрам, високовольтних ліній електропередач, не менше 1 км від тваринницьких і птахівницьких будівель і 5 км від воскопереробних заводів, підприємств кондитерської і хімічної промисловості, аеродромів, військових полігонів, радіолокаційних, радіо- і телетрансляційних станцій та інших джерел мікрохвильового випромінювання. Відстань від товарної пасіки до репродуктивної і карантинної повинна бути не менше 7 км.

1.3. Територію стаціонарної пасіки огорожують, обсаджують плодовими деревами і кущами. Відведення земельних ділянок для розміщення такої пасіки необхідно погоджувати з органами державного управління з питань ветеринарної медицини і місцевими органами влади.

При визначенні розміру площі під пасіку розраховують, що на одну гадану бджолину сім'ю потрібно 30-35 кв. м, залежно від способу розміщення бджіл.

При розміщенні пасіки на присадибній ділянці (подвір'ї) огорожа повинна бути заввишки не менше 2,5 м для підвищення рівня льоту бджіл.

1.4. Бджіл утримують у типових, справних, пронумерованих, пофарбованих вуликах. Для фарбування використовують білу, блакитну і жовту фарби. На кожній пасіці мають бути резервні вулики (10-15%

від загальної кількості бджолиних сімей) і стільникові рамки (не менше 30% від загальної кількості рамок).

1.5. Вулики встановлюють на підставках не нижче 30 см від землі, на відстані не більш 3 м один від одного і 6 - 10 м між рядами. Перед льотками роблять площадки розмірами 0,5 x 0,5 м. Трупи бджіл і сміття на цих площадках збирають і спалюють.

1.6. Для підтримки належного ветеринарно-санітарного стану на стаціонарній пасіці розміщують пасічний будиночок, а на кочовій - кочову будку. Пасіку забезпечують предметами і засобами особистої гігієни і дезінфекції (перекис водню, 1%-ний розчин хлораміну тощо), обладнують дезінфекційну площадку, закриту яму (для стічних вод), туалетне приміщення для бджоляра.

1.7. На території пасіки відводять ділянки для розміщення контрольного вулика (навіс 1,5 x 2 м), поїлок для бджіл.

1.8. На території стаціонарної пасіки необхідно мати приміщення для зберігання порожніх стільникових рамок, а також стільників з медом і пергою, тари, бджолярського інвентарю, дезінфекційних засобів.

1.9. У місцях із холодною тривалою зимою на пасіці будують зимівник (бджоляник) - сухе приміщення, що не промерзає, обладнане припливно-витяжною вентиляцією, що забезпечує підтримку заданих параметрів мікроклімату: температури 0 - 40 град. С, відносної вологості не вище 75-85%, повітрообміну на 1 родину бджіл - 0,4 куб. м/год.

2. Вимоги до утримання, годівлі й розведення бджіл

2.1. Зимою у бджолянику підтримують температуру, параметри мікроклімату (п. 1.9.), температура в гнізді +24-28 град. С, відносна вологість 74-80%, уміст кисню 12-14%, вуглекислоти до 3-4%.

2.1.1. Запас меду на зиму повинен бути 20-25 кг. Для цього слід залишити 2,5-3 кг меду на вуличку бджіл, а при зимівлі на волі ці норми завищують у 1,5-2 рази.

2.2. Навесні сім'ї бджіл виносять із зимівника для обльоту при зовнішній температурі повітря не нижче 12 град. С. Температура повітря в гнізді повинна бути 24-26 град. С, відносна вологість 72-85%, уміст кисню 15-17%, вуглекислоти 1,7-2,3%.

2.3. Льотки вуликів очищують від підмору і сміття, по можливості утеплювальний матеріал і денця заміняють на сухі, чисті, продезінфіковані.

2.4. Проводять швидкий огляд бджолиних сімей, перевіряють наявність кормів. Запасів кормів весною на одну сім'ю має бути: не менше 10-12 кг меду і 1-2 рамки перги.

Якщо корму недостатньо, то на рамках над клубом бджіл розміщують мед або цукрово-медове тісто - канді, пасти, підставляють годівнички або рамки з теплим (30 град. С) цукровим 60%-ним сиропом, до вищезазначених кормів рекомендується додавати біологічно-активні препарати - замітники перги - апітонус, апістимулін, біоспон, серпін і інші зареєстровані препарати.

2.5. При стійкій теплій погоді (не нижче 12 град. С) старанно оглядають (весняна ревізія) бджолині родини, визначають їхню силу у вуличках, наявність і кількість розплоду. Порожні рамки, які запліснявіли й забруднені випороженнями бджіл, видаляють. При цьому рамки з розплодом і кормом очищують. Сім'ї бджіл пересаджують у чисті продезінфіковані вулики. Слабкі сім'ї без ознак хвороби з'єднують, гнізда скорочують і утеплюють. Навесні у вулику залишають лише ту кількість стільників, яку обсиджують бджоли.

2.6. Щорічно проводять відбір як таких, що браковані, усіх негожих стільників.

2.7. Об'єднання слабких здорових сімей із хворими, які мають явні ознаки захворювання, недопустиме. Стільники з розплодом, кормом із таких сімей забороняється використовувати для здорових сімей. Хворі сім'ї, які залишені на пасіці, лікують.

2.8. На пасіці встановлюють напувалки зі свіжою і підсоленою водою (0,01%-ний розчин кухонної солі).

2.9. На спеціальній площадці проводять механічне очищення й дезінфекцію бджолярського устаткування, інвентарю й вільних від корму придатних до експлуатації стільників. Продезінфіковані предмети складають у відповідних приміщеннях. Вибракувані стільники перетоплюють на віск.

2.10. При стійкій теплій погоді гнізда розширюють технологічно придатними (світло-коричневими) стільниками, при принесенні пилку і нектару у вулик інтенсивно використовують вошину для відбудовлі свіжих стільників. На пасіці щорічно обновляють не менше 30% запасів стільників.

2.11. Проводять щорічну заміну не менше 50% маток.

2.12. Здійснюють заходи, спрямовані на недопущення бджолиних крадіжок, роїння і зльоту роїв.

2.13. Проводять своєчасну підготовку зимівника. Приміщення сушать, стіни й стелі білять вапном, підлогу піддають ретельному очищенню.

2.14. Стільники після відкачки меду поміщають для сушіння в ті самі вулики, з яких вони були раніше взяті.

2.15. Після головного медозбору проводять: ревізію сімей бджіл, выбракування, об'єднання й інтенсивне нарощування сили бджолиних сімей на зиму. У вересні сім'ї повинні мати не менше 6-8 вуличок.

2.16. Падевий і закристалізований мед цілком заміняють на доброякісний або цукровим сиропом.

2.17. Кормові запаси поповнюють цукровим сиропом (не більше 5-6 кг цукру) у серпні - на початку вересня. При підгодівлі бджіл цукровим сиропом бджолам обов'язково дають білковий корм (пилкок, препарат "апітонус"). Кормові запаси на одну родину бджіл складають не менше 18-25 кг, крім того перги - 2 кг (два цілком заповнених стільники). Забороняється згодовування цукрового сиропу зі спільних годівниць.

2.18. Складання гнізд у зиму здійснюють після поповнення кормових запасів і виходу головної маси розплоду. Із бджолиного гнізда видаляють маломедові (менше 1,5 кг меду) стільники, які вивільнені від розплоду.

2.19. При похолоданні слід перевірити всі сім'ї й визначити стан клубів бджіл на стільниках, у разі потреби стільники переставляють. З настанням стійкої холодної й сухої погоди вулики з бджолами заносять у зимівник (бджоляник), кришки з вуликів знімають, льотки заставляють сіткою.

3. Вимоги під час перевезення (кочівлі) бджіл на медозбір і запилення

3.1. На місця медозбору й запилення бджолині сім'ї доставляють усіма видами транспорту (автомобільним, залізничним, річковим та повітряним) відповідно до правил перевезення тварин і сировини тваринного походження, що діють на цих видах транспорту ("Ветеринарно-санитарные правила перевозки животных, птицы, рыбы, продуктов и сырья животного происхождения автомобильным транспортом", затвержені Головним управлінням ветеринарії Державного агропромислового комітету СРСР 30 грудня 1986 р.; "Правила перевозок животных, продуктов и сырья животного происхождения железнодорожным транспортом" (витяг з "Правил перевозок грузов", виданих Міністерством шляхів сполучення СРСР в 1967 р. за погодженням з Головним управлінням ветеринарії МСГ СРСР замість правил, виданих у 1955 р.), і з дотриманням вимог цієї Інструкції.

3.2. До перевезення на місця медозбору й запилення допускають здорові бджолині сім'ї з господарств (районів), благополучних щодо хвороб бджіл, при яких вводяться карантинні обмеження.

З дозволу Державного департаменту ветеринарної медицини допускається, як виняток, кочівля здорових бджіл неблагополучної пасіки в неблагополучну щодо даної хвороби зону на спеціально

відведені місця, віддалені від благополучних пасік на відстань не менше 15 км, із дотриманням особливих заходів, зазначених в пункті 4.10 цієї Інструкції.

3.3. Перевезення (кочівля) бджолиних сімей у прикордонну зону глибиною не менше 15 км до державної межі і з цієї зони в глиб країни забороняється.

3.4. Представники обласних контор бджільництва і товариств бджолярів-аматорів попередньо визначають господарства і кількість бджолиних сімей, які підлягають перевезенню, встановлюють у головного лікаря ветеринарної медицини району благополуччя району щодо хвороб бджіл, при яких вводяться карантинні обмеження, та можливість перевезення на медозбір і запилення. У районах, куди передбачається вивезти бджіл, вибирають місця для розміщення пасік, з урахуванням потреби їх віддалення одна від одної й від місцевих пасік на відстань не менше 3 - 5 км, з'ясовують ветеринарно-санітарний стан місцевих пасік і джерел водопостачання.

3.5. Дозвіл (ветеринарне свідоцтво або довідка, зазначені у пункті 3.6 цієї Інструкції) на перевезення бджолосімей, медозбір і запилення сільськогосподарських культур усередині адміністративного району дає головний ветеринарний лікар цього району, а під час перевезення в інші райони - ветеринарний орган області (в АР Крим - органи державного управління з питань ветеринарної медицини республіки). Міжобласні перевезення проводяться за узгодженням із відповідними управліннями ветмедицини областей. Кочівля бджолосімей за межі держави погоджується з державним органом управління з питань ветеринарної медицини держави, куди ввозяться бджоли для запилення і медозбору.

3.6. Власникам пасік бджолосімей, що перевозяться, видається у встановленому порядку ветеринарне свідоцтво за формою N 1-вет (при перевезенні у межах адміністративного району - довідка), яке підтверджує благополуччя пасік і місць їх вивозу щодо заразних хвороб бджіл. Свідоцтво видається не раніше ніж за три дні ("Правила видачі ветеринарних документів на вантажі, що підлягають обов'язковому ветеринарному контролю", затверджені наказом Головного державного інспектора ветеринарної медицини України від 07.08.97 N 27 ([z0326-97](#)), зареєстровані в Міністерстві юстиції України 20.08.97 за N 326/2130).

3.7. Власники бджолосімей визначають потребу в транспортних засобах для перевезення бджіл, виділяють для їх супроводження бджолярів і підсобних робітників, забезпечують їх інвентарем, спецодягом, кочовим будиночком, а також інструктують щодо дотримання ветеринарно-зоотехнічних правил і техніки безпеки при догляді за бджолами на шляху перевезення і на місцях.

3.8. До перевезення на медозбір бджолосім'ї підлягають на місці клінічному дослідженню, профілактично-лікувальним обробкам з одночасним лабораторним дослідженням матеріалу з пасік, а вулики - дезінфекції і дезакаризації. Ці роботи мають бути завершені за 5 днів до відправлення.

3.9. Результати досліджень і зведення про обробки бджолосімей фахівці ветмедицини зобов'язані записати у ветеринарно-санітарний паспорт пасіки.

3.10. Після прибуття в район медозбору для запилення бджоляр зобов'язаний пред'явити в орган державної ветеринарної медицини району (міста) ветеринарне свідоцтво і ветеринарно-санітарний паспорт пасіки.

Бджіл, що прибули на нове місце в пакетах, пересаджують у продезінфіковані вулики, підставляють чисті продезінфіковані стільники чи рамки з вошиною, дають корм. Через 50-60 діб відводок стає повноцінною сім'єю, здатною використовувати взяток.

3.11. Фахівці органу державної ветеринарної медицини району (міста), перевіривши документи на прибулі в район пасіки, реєструють їх у журналі обліку, піддають 2-3% бджолосімей огляду і роблять відповідні записи у ветеринарно-санітарному паспорті пасіки. При вивезенні бджолиних сімей по закінченні кочівлі за

межі району їх оглядають і видають ветеринарне свідоцтво на перевезення в інші райони.

3.12. У випадку виявлення захворювання на заразну хворобу фахівці органів держветмедицини, де дислокується пасіка, вживають заходів відповідно до цієї Інструкції.

3.13. По закінченні медозбору або запилення бджоларі очищають денця вуликів і території пасіки від трави, сміття і скупчень підмору бджіл, які збирають і спалюють.

4. Заходи щодо охорони пасік від занесення збудників заразних хвороб бджіл

4.1. На кожному пасіку, незалежно від її форми власності, повинен бути запроваджений ветеринарно-санітарний паспорт, де фіксується санітарний стан пасіки. Реалізацію продукції бджільництва, а також випуску ветеринарних свідоцтв форми 1-вет і 2-вет проводять з урахуванням запису у ветеринарно-санітарному паспорті пасіки.

4.2. Пасіки комплектують тільки здоровими бджолиними сім'ями з благополучних щодо заразних хвороб бджологосподарств на підставі документів, що підтверджують їхню благополучність.

4.3. Бджолині пакети і матки із зарубіжних країн відбирають, формують і пересилають, керуючись Ветеринарними вимогами щодо імпорту в Україну вантажів, підконтрольних службі державної ветеринарної медицини, затвердженими наказом Головного державного інспектора ветеринарної медицини України від 20.10.99 N 39 ([z0777-99](#)) і зареєстрованими у Міністерстві юстиції України 11.11.99 за N 777/4070.

4.4. Бджіл, які завозяться, та рої невідомого походження розміщують на ізольованій пасіці не ближче 7 км від інших пасік і тримають під ветеринарним контролем протягом 30 днів, після чого досліджують на наявність збудників заразних хвороб.

4.5. Реалізацію сімей бджіл, пакетів, маток із пасік здійснюють тільки після ретельного їхнього огляду фахівцем ветеринарної медицини й одержання свідоцтва за формою 1-вет.

4.6. Вулики, бджоларський інвентар, спецодяг, медогонки, тару під мед та інші пасічні речі забороняється передавати з однієї пасіки на другу без попередньої дезінфекції.

4.7. Про захворювання або загибель бджолиних сімей бджоларі незалежно від форми власності пасік зобов'язані негайно повідомити фахівця ветеринарної медицини, який обслуговує господарство (населений пункт).

4.8. Фахівець ветеринарної медицини організовує огляд усіх бджолиних сімей, виявлення хворих і встановлення причини захворювання, визначення джерела, шляхів заносу, ступеня поширення інфекції (інвазії) і вживає необхідних заходів, передбачених цією Інструкцією. Для уточнення діагнозу відбирає і направляє в лабораторію ветеринарної медицини на дослідження патологічний матеріал відповідно до Правил відбору зразків патологічного матеріалу, крові, кормів, води та пересилання їх для лабораторного дослідження, затверджених Головним управлінням ветеринарної медицини з держветінспекцією Мінсільгосппроду України 15 квітня 1997 р. N 15-14/111.

4.9. При підтвердженні заразного захворювання або отруєння фахівець ветеринарної медицини, що обслуговує господарство (населений пункт), зобов'язаний негайно повідомити про це головного лікаря ветеринарної медицини району (міста) і до його прибуття припинити реалізацію бджіл, маток, продуктів бджільництва й предметів догляду за бджолами.

4.9.1. При встановленні особливо небезпечних хвороб (акарапідоз; американський гнилець; європейський гнилець, викликаний збудником *M.pluton*), а також відсутніх на території країни екзотичних захворювань (порошковидний розплід, тропилелапсоз) на пасіці і території навколо неї в радіусі 5-7 км вводять карантинні обмеження згідно з цією Інструкцією.

4.9.2. При виявленні хвороб бджіл, збудники яких можуть становити певну загрозу для здоров'я людини (аспергільоз, сальмонельоз, гафніоз, колибактеріоз, цитробактеріоз, шигельози, протеози, клебсієльоз), а також мішечкуватого розплоду, хронічного і гострого паралічу, філаментовірозу, хвороби деформації крила (єгиптовірозу), аскосферозу, нозематозу, парагнильцю, європейського гнильцю (при інших збудниках, крім *M.pluton*), псевдомонозу (септицемії), вароатозу, браульозу - на пасіці вводять обмеження.

4.9.3. Про виявлення заразних хвороб бджіл негайно повідомляють фахівців ветеринарної медицини і власників усіх пасік, розташованих у даному адміністративному районі, та головних лікарів ветеринарної медицини сусідніх районів.

Одночасно організовують ветеринарно-санітарне обстеження цих пасік, бджіл, маток, продуктів бджільництва і предметів догляду за бджолами.

4.10. При встановленні особливо небезпечних хвороб (пункт 4.9.1) згідно з вимогами й умовами карантинних обмежень забороняється:

- вивезення (ввезення) із господарств (пасік) в інші господарства бджолиних сімей (пакетів), маток, а також продуктів бджільництва і предметів догляду, передбачених для використання на пасіках;

- доступ на територію неблагополучної пасіки стороннім особам;

- кочівлю неблагополучної пасіки у виняткових випадках дозволяють на спеціально відведені місця, віддалені від благополучних пасік на відстань не менше 15 км, із дотриманням заходів, що запобігають вильоту бджіл при транспортуванні, і обов'язковим проведенням завершальної дезінфекції місць стоянок вуликів після їхнього вивозу з точка.

4.11. При карантинному обмеженні або обмеженні на неблагополучній пасіці проводять ветеринарно-санітарні заходи, зокрема:

- негожі стільники бракують і переробляють на віск;

- добрі стільники, які використовувалися на пасіці для одержання розплоду не більш 2-3 років, а також магазинну (напіврамки) суш знезаражують відповідно до вимог Інструкції з дезінфекції, дезакаризації, дезінсекції і дератизації на пасіках, затвердженої Головним управлінням ветеринарії Держагропрому СРСР 10 травня 1990 р. (надалі - Інструкція з дезінфекції);

- віск із неблагополучної пасіки обов'язково маркують (вказують перші букви хвороби, наприклад АГ - американський гнилець, ЄГ - європейський гнилець, АС - аскосфероз і так далі) і при його переробці піддають обов'язковому знезараженню відповідно до цієї Інструкції;

- мед від загиблих бджолиних сімей забороняється використовувати для підгодівлі бджіл і як харчовий продукт для людей;

- передльоткові площадки, вулики, рамки, інвентар, спецодяг - дезінфікують;

- застосовують протиройові заходи, забороняється згодовування цукрового сиропу зі спільної годівниці і виставлення стільникових рамок із метою їхнього просушування після відкачки меду;

- стільники (після відкачки меду) повертають у вулики, із яких вони були відібрані;

- не допускають утримання слабких і безматочних сімей.

4.12. Хворі бджолині сім'ї піддають лікуванню препаратами, способами, затвердженими Головним державним інспектором ветеринарної медицини України.

Здійснюють перегін бджіл - переселення хворих бджолиних сімей в нові або продезінфіковані вулики с подальшою підгодівлею їх лікувальним сиропом.

4.13. Для правильного добору лікувальних препаратів і більш ефективного лікування хворих бджіл у лабораторіях ветеринарної

медицини визначають чутливість виділених штамів збудників заразних хвороб до відповідних лікувальних засобів.

4.14. Підставою для оголошення пасіки (господарства) благополучною щодо заразних хвороб бджіл і скасування карантинних обмежень або обмежень слугує відсутність захворювання бджолиних сімей протягом періоду, зазначеного при відповідних хворобах, і негативних результатів лабораторного дослідження. Установлення і скасування карантинних обмежень або обмежень фіксуються у ветеринарно-санітарному паспорті пасіки.

4.15. Перед скасуванням карантинних обмежень або обмежень із неблагополучної пасіки керівники господарств і громадяни - власники бджіл зобов'язані за рекомендацією чи розпорядженням фахівців ветеринарної медицини забезпечити ретельне очищення і дезінфекцію звільнених від хворих сімей вуликів, стільникових рамок, а також бджолярського інвентарю й устаткування, приміщень, передльоткових площадок у порядку, передбаченому Інструкцією з дезінфекції.

При відсутності ознак хвороб і виконанні вищезазначених заходів до вказаного терміну зняття карантинних обмежень можливе завезення здорових сімей бджіл із-за меж карантинної зони.

5. Інфекційні хвороби

5.1. Американський гнилець - інфекційна хвороба бджолиного розплоду, що викликається стійкою споротвірною бацилою - *Baenibacillus larvae larvae* (*Bacillus larvae*). Проявляється влітку, рідше навесні. Хворі личинки гинуть у запечатаних комірках стільників, перетворюючись у тягучу клейку масу кавового кольору із запахом гнилі чи запахом столярного клею. Сухі личинки мають вигляд темно-коричневих кірочок, щільно прикріплених до нижніх стінок комірок. Кришечки над ураженим розплодом часто продірявлені або ввігнуті всередину комірок.

5.1.1. Діагноз на американський гнилець установлюється на підставі характерних ознак ураження печатного розплоду, результатів бактеріологічних досліджень патологічного матеріалу з урахуванням епізоотичної ситуації. При встановленні діагнозу необхідно даний вид гнильцю диференціювати від європейського гнильцю і парогнильцю, мішечкуватого, застудженого, замерлого розплоду та вароозу.

5.1.2. При встановленні захворювання бджіл на американський гнилець пасіку й територію навколо неї в радіусі 7 км оголошують неблагополучною з цієї хвороби й вводять карантинні обмеження, проводять заходи відповідно до пунктів 4.9 - 4.15 цієї Інструкції. Крім того:

- стільники, що містять загиблій розплід, видаляють із вуликів хворих бджолиних сімей і перетоплюють на віск; витопки спалюють;

- дорослих бджіл переганяють у продезінфіковані вулики на чисті стільники або рамки з вошиною. Бджіл із хворої сім'ї змітають у роївню (перед цим вулики обробляють димом) і поміщають на 1-2 доби в зимівник. Бджіл хворої сім'ї з роївні струшують перед льотком цього вулика на лист паперу, і по прилітній дощечці димом спрямовують їх у продезінфікований вулик на чисті стільники або рамки з вошиною. Папір після цього спалюють;

- розплід, який не має видимих ознак ураження, вирощують у спеціальних сім'ях-інкубаторах. Льотки вуликів таких сімей закривають дрібною сіткою, маток замінюють на здорових, бджіл забезпечують водою і лікувальним сиропом. Через 10-18 днів молодих бджіл переганяють у нове гніздо.

5.1.3. Для лікування усіх бджолиних сімей пасіки застосовують, залежно від чутливості виділених штамів мікроорганізмів, антибіотики або сульфаніламідні препарати чи препарат ларвізол відповідно до чинних настанов з їх застосування.

Препарати згодують хворим сім'ям до повного їхнього видужання. У випадку рецидиву в лабораторії ветеринарної медицини

проводять повторне визначення чутливості збудника і визначають найбільш ефективний антибіотик або призначають ларвізол.

На уражених американським гнильцем пасіках рекомендується використовувати біологічні засоби профілактики і лікування - вакцину проти американського гнильця або апітонус, відповідно до настанов з їх застосування. Біологічні засоби рекомендується застосовувати одночасно з антибіотиками або сульфаніламідними препаратами.

5.1.4. Звільнені від меду й залишків загиблого розплоду стільники, вулики й бджолиний інвентар дезінфікують, як зазначено в пункті 4.1 Інструкції з дезінфекції.

5.1.5. Віск від бджолиних сімей неблагополучної пасіки направляють на технічні потреби (підставою є запис у ветеринарно-санітарному паспорті пасіки).

5.1.6. Мед і квітковий пилок (обніжжя) використовують тільки для харчових потреб. Забороняється використовувати стільники з медом і пергою від хворих або загиблих сімей, виготовлення канді та паст з уражених бджологосподарств для підгодівлі бджіл.

5.1.7. Карантинні обмеження на пасіці скасовують через рік після ліквідації захворювання і виконання вимог пунктів 4.14, 4.15 цієї Інструкції.

5.2. Європейський гнилець - інфекційна хвороба відкритого розплоду (іноді закритого), яка викликається мікроорганізмами *Melissococcus pluton*, *Enterococcus liquifaecalis* (Str.apis), *Bac.alvei*, *Bac. latherosporus*.

Частіше хвороба виявляється навесні після похолодань при недостатній кількості корму і поганому утепленні розширених гнізд. Уражені личинки жовтіють, зморщуються і гинуть. Загиблі личинки висихають і перетворюються в темні кірочки, які легко витягуються з комірок. Личинки, що гниють, у відкритих комірках набувають кислого або гнильного запаху. При запущеній формі хвороби уражаються личинки старшого віку, кришечки над ними продірявлені, сутеніють і западають. Бджоли часто, після того як винесуть кірочки, заносять нектар або пергу в уражені комірки. Матка, як правило, не відкладає в них яйця, що призводить до строкатості розплоду і може вказувати на хронічний перебіг захворювання.

5.2.1. Діагноз на європейський гнилець ставлять на підставі характерних клінічних ознак хвороби, результатів бактеріологічних (виділення одного з вищезгаданих збудників) або серологічних досліджень з урахуванням епізоотичної ситуації. Його диференціюють від американського гнильця, парагнильця, мішечкуватого, застудженого, замерлого розплоду і вароозу.

5.2.2. При виділенні збудника *M.pluton* на пасіці встановлюють карантин, при виділенні *Enterococcus liquifaecalis*, *Bac. alvei*, *Bac. latherosporus* - обмеження і проводять заходи відповідно до пунктів 4.9 - 4.13 цієї Інструкції. Крім того:

- гнізда хворих бджолиних сімей скорочують і утеплюють, забезпечують доброякісним кормом;
- слабі хворі бджолині сім'ї об'єднують, маток заміняють здоровими, плідними.

5.2.3. Лікування проводять так само, як американського гнильця (див. п. 5.1.3). Додатково використовують специфічну вакцину проти європейського гнильця бджіл відповідно до настанови щодо застосування.

Дезінфекцію бджолоінвентарю і стільників проводять відповідно до п. 4.1 Інструкції з дезінфекції.

5.2.4. Віск, мед і пилок (обніжжя), отримані від хворих бджолиних сімей, використовують, як це зазначено в пунктах 5.1.5, 5.1.6 цієї Інструкції.

5.2.5. Карантинні обмеження на пасіці скасовують через рік, а обмеження - відразу після ліквідації захворювання і виконання вимог пунктів 4.14, 4.15 цієї Інструкції.

5.3. Парагнилець - інфекційна хвороба бджолиних сімей, яка викликається споротвірним мікроорганізмом *Bac. paraalvei*, при якій уражається відкритий і запечатаний розплід, лялечки. Захворювання зустрічається в асоціації з іншими гнильцями і самостійно.

5.3.1. Клінічні ознаки парагнильця подібні до ознак американського і європейського гнильців. Уражені личинки стають м'якими, тістоподібними, інколи тягучими, набувають неприємного запаху гнилі. Після висихання личинок утворюються кірочки. Хворі лялечки темно-коричневого кольору, недорозвинені, злегка розм'якшені, при вилученні із комірок легко розпадаються на шматочки.

5.3.2. Діагноз на парагнилець ставлять на підставі характерних клінічних ознак хвороби і результатів бактеріологічних або серологічних досліджень з урахуванням епізоотичної ситуації. Диференціюють від американського, європейського гнильців, мішечкуватого, застудженого і замерлого розплоду, вароатозу.

5.3.3. У разі встановлення діагнозу на парагнилець пасіку і територію навколо неї в радіусі 5-7 км оголошують неблагополучною з цієї хвороби, вводять обмеження і проводять заходи відповідно до пунктів 4.9 - 4.13 цієї Інструкції. Крім того:

- хворі бджолині сім'ї переганяють у продезінфіковані вулики на чисті стільники;
- стільники з загиблим розплодом перетоплюють на віск, а витопки і мерву спалюють.

5.3.4. Лікування хворих і підозрюваних в ураженні бджолосімей неблагополучної пасіки проводять згідно з пунктом 5.1.3 цієї Інструкції.

5.3.5. Дезінфекцію інвентарю, оснащення, спецодягу, передльоткових площадок проводять відповідно до пункту 4.1 Інструкції з дезінфекції.

5.3.6. Віск, мед і пергу, отримані від хворих бджолосімей, використовують, як це зазначено в пунктах 5.1.5, 5.1.6 цієї Інструкції.

5.3.7. Обмеження з пасіки знімають після ліквідації захворювання і виконання вимог пунктів 4.14, 4.15 цієї Інструкції.

5.4. Порошковидний розплід - інфекційна хвороба відкритого розплоду, викликана *Vas.pulvificiens*. Джерелом інфекції є хворі й загиблі личинки, що мають вид сухих кірочок, порошкоподібних світло-коричневих шматочків у формі конуса на дні комірки. На території України хвороба не зареєстрована.

5.4.1. Діагноз на порошковидний розплід устанавлюють на підставі характерних клінічних ознак, результатів бактеріологічних досліджень з урахуванням епізоотичної ситуації. Його диференціюють від американського і європейського гнильців та парагнильцю.

5.4.2. При виявленні захворювання на пасіці вводять карантинні обмеження і проводять заходи згідно з пунктами 4.9 - 4.11 цієї Інструкції.

5.4.3. Якщо захворювання на пасіці виявили вперше, то вживають негайних заходів щодо знищення хворих сімей разом із вуликами і комплектуючим його інвентарем. Лікування не розроблене.

5.4.4. Порожні, придатні для використання стільники, вулики і бджолиний інвентар дезінфікують, як зазначено в пункті 4.1 Інструкції з дезінфекції. Стільники з залишками загиблих личинок перетоплюють на віск.

5.4.5. Мед, пергу і віск використовують згідно з пунктами 5.1.5, 5.1.6 цієї Інструкції.

5.4.6. Карантинні обмеження на пасіці скасовують через рік після ліквідації захворювання і виконання вимог пунктів 4.14, 4.15 цієї Інструкції.

5.5. Ентеробактеріози - сальмонельоз, шигельоз, протеоз, ієрсиніоз, клебсієльоз, морганельоз, гафніоз, колибактеріоз, цитробактеріоз - інфекційні хвороби бджіл, викликані відповідно бактеріями роду *Salmonella*, *Shigella*, *Proteus*, *Iersinia*, *Klebsiella*, *Morganella* і видами *Hafnia alvei*, *Esherichia coli*, *Citrobacter*. Ці хвороби виникають наприкінці зимівлі, навесні при недотриманні умов догляду і годівлі бджіл. Вони характеризуються ураженням кишечника й інтенсивним розмноженням збудників у гемолімфі бджіл. Хворі бджоли в період обльоту виділяють смердючий, напіврідкий клейкий кал жовто-бурого кольору. Кишечник загиблих бджіл роздутий і має сірий або жовто-сірий колір.

Виникнення і поширення зазначених хвороб відбувається при контакті хворих бджіл із здоровими, перестановці стільників від хворих сімей до здорових, бджолиних крадіжках, використанні бджолами води зі стоячих, забруднених водою.

5.5.1. Діагноз на зазначені хвороби бджіл ставлять на підставі характерних клінічних ознак, результатів бактеріологічних або серологічних досліджень з урахуванням епізоотичної ситуації. Ці хвороби необхідно диференціювати від нозематозу, септицемії, спіроплазмозу і вірусних хвороб дорослих бджіл.

5.5.2. При встановленні захворювання бджіл на сальмонельоз, гафніоз, колибактеріоз, цитробактеріоз, клебсієльоз, шигельоз або протеоз на пасіці вводять обмеження і проводять заходи згідно з пп. 4.9 - 4.13 цієї Інструкції.

5.5.3. Хворим на сальмонельоз, колибактеріоз, гафніоз, шигельоз або протеоз бджолиним сім'ям дають лікувальний корм з левоміцетином і неоміцином, при цитробактеріозі застосовують еритроміцин.

5.5.4. При огляді хворих бджолиних сімей і роботі з патологічним матеріалом необхідно притримуватися правил особистої гігієни: після роботи ретельно вимити руки, обличчя, прополоскати рот водою.

5.5.5. Дезінфекцію бджолоінвентарю і стільників проводити відповідно до пункту 4.2 Інструкції з дезінфекції.

5.5.6. Мед, квітковий пилок, пергу, отримані від хворих бджолиних сімей, використовують тільки в кондитерській промисловості за умови термічної обробки.

5.5.7. Віск від хворих бджолиних сімей, при потребі виготовлення з нього вошини, знезаражують методом автоклавування при температурі 127 град. протягом 2 годин або методом відстоювання при температурі 86-96 град. протягом 8 годин.

5.5.8. Обмеження з пасіки скасовують після ліквідації захворювання і виконання вимог пунктів 4.14, 4.15 цієї Інструкції.

5.6. Псевдомоноз (септицемія) - інфекційна хвороба бджолиних сімей, що викликається бактерією *Pseudomonas apisepiticum*. Хвороба частіше виявляється при несприятливих умовах утримання і супроводжується загибеллю дорослих бджіл. Вони не можуть літати, плазують по землі і потім стають малорухомими. Гемолімфа бджіл набуває мутно-білого кольору. У загинувших бджіл швидко настає розпад тканини і зміна кольору іноді до чорного. Виникненню псевдомонозу сприяє висока вологість у гнізді бджіл, розміщення їх у низьких затемнених і заболочених місцях, зимівля бджіл у сирих зимівниках і використання недоброякісного корму.

5.6.1. Діагноз на псевдомоноз встановлюють на підставі характерних клінічних ознак хвороби, результатів бактеріологічного дослідження з урахуванням епізоотичної ситуації.

5.6.2. При виявленні захворювання пасіку оголошують неблагополучною з цієї хвороби, встановлюють обмеження і проводять заходи згідно із пунктами 4.9 - 4.13 цієї Інструкції. Крім того:

- пасіку розміщують у сухому місці;
- хворі бджолині сім'ї переганяють у сухі продезінфіковані вулики, гнізда скорочують і утеплюють;
- у зимівниках створюють оптимальні умови для утримання бджіл.

5.6.3. Хворим і підозрілим на захворювання на псевдомоноз сім'ям дають лікувальний корм з антибіотиками відповідно до настанов з їх застосування.

5.6.4. Дезінфекцію проводять відповідно до пункту 4.2 Інструкції з дезінфекції.

5.6.5. Мед, пергу, пилок, віск, отриманий від хворих бджолиних сімей, використовують згідно з пунктами 4.5.6, 4.5.7 цієї Інструкції.

5.6.6. Обмеження на пасіці скасовують після ліквідації захворювання і виконання вимог пунктів 4.14, 4.15 цієї Інструкції.

5.7. Спіроплазмоз - інфекційна хвороба дорослих бджіл, яка викликається спіроплазмою *Spiroplasma melliferum* та ін. Захворювання виникає переважно в травні - червні, рідше в інші

літні місяці, іноді у вересні. Уражені бджоли не можуть літати і плазують біля вуликів. Черевце тверде, роздуте, середня й задня кишки переповнені неперетравленим пилком бурого кольору. Можуть уражатися окремі сім'ї, пасіки або ряд пасік на певній місцевості.

5.7.1. Діагноз на спіроплазмоз установлюють на підставі характерних клінічних ознак хвороби, результатів мікроскопії мазків гемолімфи в темному полі і серологічних досліджень з урахуванням епізоотичної ситуації. Спіроплазмоз диференціюють від гострого, хронічного паралічів, філаментовірозу, єгиптовірозу, сальмонельозу, гафніозу, колибактеріозу, протеозу й отруень.

5.7.2. При встановленні захворювання бджіл на спіроплазмоз, пасіку оголошують неблагополучною з цієї хвороби, вводять обмеження і проводять заходи згідно із пунктами 4.9 - 4.13 цієї Інструкції.

5.7.3. Для лікування хворих і підозрілих на захворювання на спіроплазмоз сімей застосовують препарати тетрациклінового ряду згідно з настановами з їх застосування (тетрациклін із розрахунку 300 тис. од. на 1 л сиропу, по 0,5 л на бджолину сім'ю тричі, з інтервалом 5-6 днів). Гнізда скорочують і утеплюють.

5.7.4. Продукти бджільництва, отримані від хворих бджолиних сімей, використовують після виконання вимог, зазначених у пунктах 5.5.6, 5.5.7 цієї Інструкції.

5.7.5. Обмеження на пасіці скасовують після ліквідації захворювання і виконання вимог пунктів 5.14, 5.15 цієї Інструкції.

5.8. Аспергільоз (кам'яний розплід) - інфекційна хвороба дорослих бджіл і розплоду, що викликається грибами видів *Aspergillus flavus*, *Aspergillus niger*, *Aspergillus fumigatus* та ін. Хвороба проявляється переважно навесні і має спорадичний характер або уражає всю пасіку. Дорослі бджоли, уражені грибом, стають збудженими, активно рухаються, потім слабшають і гинуть. Загиблі личинки зморщуються, згодом набувають жовтуватого або чорного кольору (залежно від виду збудника). Сегментація личинок зникає, вони стають твердими (кам'яний розплід).

5.8.1. Діагноз на аспергільоз установлюють на підставі характерних клінічних і патологоанатомічних ознак хвороби, результатів мікологічних досліджень загиблих личинок та бджіл з урахуванням епізоотичної ситуації.

5.8.2. При встановленні діагнозу на аспергільоз пасіку оголошують неблагополучною щодо цієї хвороби, на ній встановлюють обмеження і проводять заходи згідно з пунктами 4.9 - 4.13 цієї Інструкції.

5.8.3. При вираженому ступені інфекції (коли уражається розплід і дорослі бджоли) сім'ї знищують, а стільники й утеплювальний матеріал спалюють. При одиничному ураженні личинок стільники разом із бджолами переносять у чистий сухий вулик, слабкі сім'ї підсилюють, гнізда скорочують і забезпечують бджіл доброякісними кормами. Проводять лікування протигрибковими препаратами.

5.8.4. З метою профілактики бджолині сім'ї утримують в утеплених гніздах із достатньою кількістю повноцінних кормів. Вулики розміщують на сухих, добре освітлених сонцем місцях.

5.8.5. При обстеженні хворих бджолосімей в роботі з патологічним матеріалом необхідно дотримуватися правил особистої гігієни і працювати в марлевих пов'язках, а після роботи вимити руки й обличчя, прополоскати рот водою.

5.8.6. Вулики й інвентар після ретельного механічного очищення дезінфікують відповідно до пункту 4.4 Інструкції з дезінфекції.

5.8.7. Віск, отриманий від бджолосімей неблагополучної пасіки, направляють на технічні потреби.

5.8.8. Мед від хворих сімей не можна використовувати для годівлі бджіл; використання з харчовою метою можливо при дотриманні пункту 5.5.6 цієї Інструкції. Заготівля перги і пилку на неблагополучних пасіках забороняється.

5.8.9. Обмеження на пасіці скасовують після ліквідації захворювання і виконання вимог пунктів 4.14, 4.15 цієї Інструкції.

5.9. Аскосфероз (вапняний розплід) - інфекційна хвороба бджолиних сімей, викликана грибом *Ascospheara apis*. Уражаються бджолині й трутневі личинки та лялечки, які після загибелі перетворюються у тверду масу сірого або брудно-білого кольору, що нагадує шматочки крейди або вапна. Вони прилипають до стінок або вільно лежать у комірках.

Хворіють у першу чергу слабкі бджолині сім'ї, сім'ї, які утримуються на розширеному гнізді, звичайно після тривалих похолодань, при підвищеній вологості, при розміщенні у вологих місцях. Інтенсивне поширення цієї хвороби пояснюється, у першу чергу, використанням бджіл при запиленні культур у закритому ґрунті, згодовуванні ураженого квіткового пилку з пастою для підгодівлі бджіл, ослабленням імунітету бджіл при хронічних хворобах (варооз, гнильці та ін.), при тривалому застосуванні антибіотиків і безсистемному лікуванні кислотами.

5.9.1. Діагноз на аскосфероз ставлять на підставі характерних клінічних ознак хвороби, результатів мікологічних досліджень ураженого розплоду з урахуванням епізоотичної ситуації.

5.9.2. При встановленні діагнозу на аскосфероз пасіку оголошують неблагополучною з цієї хвороби, на ній встановлюють обмеження і проводять заходи згідно з пунктами 4.9 - 4.13 цієї Інструкції. Крім того:

- бджолині сім'ї з ознаками сильного й середнього ураження (від 10 до 50 і більше загиблих личинок, у середньому на кожен рамку з розплодом, з урахуванням загиблих личинок на дні вулика) знищують або переганяють на нові стільники й вошину в чисті сухі вулики;

- з бджолиних сімей з незначним ураженням (до 10 загиблих личинок), а також у вимушених випадках із сімей із середнім ступенем ураження видаляють рамки з найбільш ураженим розплодом, усі інші рамки разом з бджолами переносять у чисті сухі вулики;

- стільники з ураженим розплодом перетоплюють на віск, а мерву, загиблих бджіл і сміття з вуликів спалюють;

- в уражених сім'ях створюють безрозплідний період, замінюючи старих маток на здорових неплідних із благополучних пасік;

- при перегоні бджіл у нове гніздо маток заміняють здоровими плідними;

- слабкі сім'ї об'єднують, підсилюють молодими бджолами, зрілим розплодом (на виході) із здорових сімей, гнізда скорочують.

Бджіл підгодовують цукровим сиропом і забезпечують доброякісним білковим кормом та стимулювальними препаратами відповідно до настанов з їх застосування.

5.9.3. Для лікування хворих бджолосімей і профілактичних обробок використовують затверджені протигрибкові препарати відповідно до настанов з їх застосування (декаметоксин, апікон, унізол, ністатин, нітрофунгін, аскофіт, паста "Мікоостат" та інші затверджені і зареєстровані препарати). На неблагополучних з аскосферозу пасіках не рекомендують обробки бджіл проти вароозу за допомогою щавлевої або молочної кислот.

5.9.4. Вулики й інвентар дезінфікують відповідно до пункту 4.4 Інструкції з дезінфекції.

5.9.5. Віск, отриманий від бджолиних сімей неблагополучної пасіки, направляють на технічні потреби.

5.9.6. Мед і пергу, отримані від бджолосімей неблагополучної пасіки, забороняється використовувати для підгодівлі бджіл. При підгодівлі бджіл навесні пергу або пилки заміняють на білкові суміші, які рекомендовані для бджільництва, та стимулюючі препарати.

5.9.7. Пасіку оголошують благополучною після ліквідації хвороби і виконання вимог пунктів 4.14 - 4.15 цієї Інструкції.

5.10. Меланоз - інфекційна хвороба бджолиних маток, що викликається грибом *Melanosella mors apis* (син.: *Aurobasidium pullulans*), супроводжується ураженням (почорнінням) яєчників, припиненням яйцекладки й утворенням калової пробки. Хворі матки малорухливі, мають збільшене черевце. Частіше хворіють старі матки. Хвороба звичайно виявляється в другій половині літа.

5.10.1. Діагноз на меланоз ставлять на підставі характерних клінічних і патологоанатомічних ознак хвороби, результатів мікологічних досліджень з урахуванням епізоотичної ситуації.

5.10.2. При встановленні діагнозу в неблагополучних сім'ях заміняють маток.

5.10.3. З метою профілактики хвороби, маток у бджолиних сім'ях утримують не довше 2 років, проводять контроль на наявність у гніздах падевого меду і вчасно заміняють його доброякісним кормом.

При інструментальному заплідненні кожної бджолиної матки мікрошприц промивають водою й обробляють 0,1%-ним розчином йоду в 700-ному спирті 10 хвилин. Залишки йоду видаляють промиванням інструментів у 1%-ному розчині бісульфату натрію і потім промивають стерильним фізрозчином.

5.11. Мішечкуватий розплід - інфекційна хвороба, яка викликається вірусом мішечкуватого розплоду. Частіше виявляється в першій половині літа, особливо при охолодженні бджолиних гнізд і при недостатній кількості кормів. Дорослі личинки (переважно запечатані) гинуть, стають бурими, набувають виду мішечка, наповненого рідиною без запаху. Висохлі личинки мають вид вигнутих кірочок і легко витягаються з комірок.

5.11.1. Діагноз на мішечкуватий розплід устанавлюють на підставі характерних клінічних ознак хвороби, результатів серологічних досліджень з урахуванням епізоотичної ситуації. Диференціюють хворобу від американського, європейського гнильців, парогнильцю, замерлого, застудженого розплодів.

5.11.2. При встановленні захворювання бджіл мішечкуватим розплодом пасіку оголошують неблагополучною, встановлюють обмеження і проводять заходи відповідно до пп. 4.9 - 4.13 цієї Інструкції.

Видаляють уражені стільники, гнізда скорочують і утеплюють. При нестачі кормів підгодовують бджіл доброякісним кормом. У хворих сім'ях на 5-7 днів припиняють яйцекладку маток, поміщають їх у кліточки і при першій можливості заміняють матками зі здорових сімей.

5.11.3. Вулики, порожні стільники і рамки, а також стільники з пергою і кормовим медом, інвентар та інші об'єкти на неблагополучній пасіці дезінфікують відповідно до пункту 4.3 Інструкції з дезінфекції.

5.11.4. Використовувати мед і пергу від хворих бджолосімей для підгодівлі бджіл забороняється.

5.11.5. Обмеження на пасіці скасовують після ліквідації хвороби і виконання вимог пунктів 4.14 - 4.15 цієї Інструкції.

5.12. Хронічний параліч - інфекційна хвороба дорослих бджіл, яка викликається вірусом хронічного паралічу. Розвитку хвороби сприяє різка зміна температури навколишнього середовища, спекотлива погода, перегрівання гнізда, сильний ступінь ураження вароозом, нестача білкового корму, хронічний перебіг інших інфекційних захворювань. Хворі бджоли втрачають волоски на черевці, чорніють, втрачають спроможність до польоту, плазують по землі і гинуть.

5.12.1. Діагноз на хронічний параліч устанавлюють на підставі виявлення характерних клінічних ознак захворювання, серологічних і гістологічних досліджень.

5.12.2. При встановленні захворювання бджіл на хронічний параліч пасіку оголошують неблагополучною з цієї хвороби, вводять обмеження і проводять заходи відповідно до пунктів 4.9 - 4.13 цієї Інструкції.

Крім того, усувають перегрівання гнізд, а ранньою весною підгодовують бджіл доброякісними кормами, стимулювальними препаратами (апітонус, серпін, біоспон). По можливості, маток уражених сімей заміняють матками, вирощеними в здорових сім'ях.

5.12.3. Для підвищення резистентності бджолиних сімей і профілактики хронічного паралічу на раніше неблагополучних з цієї хвороби пасіках застосовують противірусні препарати відповідно до настанов з їх застосування (ендонуклеазу бактеріальну та ін.).

5.12.4. Обмеження на пасіці скасовують після ліквідації захворювання і виконання вимог пунктів 4.14, 4.15 цієї Інструкції.

5.13. Гострий параліч - інфекційна хвороба дорослих бджіл, яка викликається вірусом гострого паралічу. Спостерігається в основному в літній період року. Розвитку хвороби сприяють чинники, що знижують резистентність бджіл, включаючи варооз. Хворі бджоли втрачають спроможність до польоту, плазують біля вулика і гинуть.

5.13.1. Діагноз на гострий параліч установлюють на підставі характерних клінічних ознак хвороби і результатів серологічного дослідження з урахуванням епізоотичної ситуації. Диференціюють від хронічного паралічу, філаментовірозу, єгиптовірозу, спіроплазмозу, гафніозу, колибактеріозу, протеозу й отруень.

5.13.2. При встановленні захворювання бджіл на гострий параліч пасіку оголошують неблагополучною з цієї хвороби, встановлюють обмеження і проводять заходи відповідно до пунктів 4.9 - 4.11 цієї Інструкції. Усувають несприятливі чинники, знижують ступінь враженості бджіл кліщами вароа, заміняють матку, підгодовують бджіл сиропом із додаванням стимулювальних препаратів, затверджених для застосування в бджільництві.

5.13.3. Для профілактики і лікування застосовують противірусні препарати (ендонуклеазу бактеріальну та ін.).

5.13.4. Обмеження на пасіці скасовують після ліквідації хвороби і виконання вимог пунктів 4.14, 4.15 цієї Інструкції.

5.14. Філаментовіроз (рикетсіоз) - інфекційне захворювання, викликане нитковидним вірусом, уражаються дорослі бджоли протягом року. Дуже важко хвороба протікає наприкінці зимівлі і навесні, при одночасному захворюванні на нозематоз. Гемолімфа хворих бджіл має молочно-білий колір. В активний сезон хворі бджоли втрачають спроможність до польоту, плазують біля вулика і гинуть.

5.14.1. Діагноз установлюють на підставі характерних клінічних ознак, результатів серологічних або електронно-мікроскопічних досліджень хворих або загиблих бджіл з урахуванням епізоотичної ситуації. Диференціюють від гострого паралічу, хронічного паралічу, єгиптовірозу, спіроплазмозу, сальмонельозу, гафніозу, колибактеріозу, протеозу й отруень.

5.14.2. При виявленні нитковидного вірусу пасіку оголошують неблагополучною, вводять обмеження і проводять заходи відповідно до пунктів 4.9 - 4.13 цієї Інструкції.

Проводять раннє виставлення бджолосімей із зимівника, в уражених сім'ях видаляють забруднені фекаліями бджіл стільники. При сприятливій погоді вживають заходів для прискореного розвитку сімей і швидкої заміни перезимованих бджіл молодими, підгодовують бджіл доброякісним медом і пергою, дають білкові пасти з біостимулювальними добавками.

5.14.3. Для профілактики і лікування застосовують противірусні препарати відповідно до настанов щодо їх застосування (ендонуклеазу бактеріальну та ін.).

5.14.4. Використовувати мед і пергу від неблагополучних сімей для підгодівлі бджіл забороняється.

5.14.5. Обмеження на пасіці скасовують після ліквідації хвороби і виконання вимог пунктів 4.14, 4.15 цієї Інструкції.

5.15. Хвороба деформації крила (єгиптовіроз) - інфекційна хвороба бджіл, викликана єгипетським вірусом. Хвороба характеризується одночасною загибеллю лялечок і молодих бджіл на виході. Ослаблення і загибель сімей частіше реєструють восени і взимку. Розвитку хвороби сприяють чинники, що знижують загальну резистентність бджіл (особливо кліщ вароа й інші хронічні захворювання). Єгиптовіроз офіційно в Україні не зареєстрований.

5.15.1. Діагноз на єгиптовіроз установлюють на підставі характерних клінічних ознак хвороби і результатів серологічних досліджень з урахуванням епізоотичної ситуації. Хворобу диференціюють від гострого, хронічного паралічів, філаментовірозу, спіроплазмозу, сальмонельозу, гафніозу, протеозу, колибактеріозу й отруень.

5.15.2. При встановленні захворювання бджіл єгиптовірозом пасіку оголошують неблагополучною, встановлюють обмеження і

проводять заходи відповідно до пунктів 4.9 - 4.11 цієї Інструкції; усувають несприятливі чинники, знижують ступінь вароозної інвазії.

5.15.3. Обмеження на пасіці скасовують після ліквідації хвороби і виконання вимог пунктів 4.14, 4.15 цієї Інструкції.

6. Інвазійні хвороби

6.1. Нозематоз - інвазійне захворювання дорослих бджіл, маток і трутнів, викликане мікроспоридами *Nozema apis* (Zander), які розвиваються в епітеліальних клітинах середньої і задньої кишки. Хвороба реєструється наприкінці зими і навесні, має характерні клінічні ознаки (рідкі, смердючі фекалії). Улітку хвороба може протікати без клінічних ознак. Бджоли заражаються при поїданні меду і перги, при чищенні комірок, при використанні води, забрудненої спорами ноземи. Розвитку хвороби сприяють: недоброякісний корм (падевий, закислий мед), тривала зимівля у вологому приміщенні, весняні повторні похолодання. У хворих бджіл порушується діяльність кишечника, вони слабшають і гинуть від виснаження.

6.1.1. Діагноз на нозематоз встановлюють на підставі клінічних ознак хвороби і мікроскопічних досліджень з урахуванням епізоотичної ситуації. Нозематоз необхідно диференціювати від гафніозу, сальмонельозу, колибактеріозу, а також порушень діяльності кишечника, викликаних недоброякісними кормами або порушенням спокою бджіл під час зимівлі.

При діагностиці нозематозу відзначають три ступеня ураження:

- слабкий - до 100 спор;
- середній - до 1000 спор;
- сильний - понад 1000 спор у полі зору мікроскопа.

6.1.2. При слабкому ступені ураження здійснюють такі заходи:

- проводять раннє виставлення бджіл із зимівника;
- бджіл переганяють у продезінфіковані вулики, гнізда скорочують і утеплюють;
- видаляють забруднені фекаліями бджіл стільники;
- заміняють недоброякісний корм (кормові рамки беруть із резерву або від здорових бджолосімей), згодовують цукровий сироп або білкову пасту;
- забороняють підгодівлю медом або пергою з уражених нозематозом гнізд;
- уживають заходів для нарощування сили сімей і проводять заміну бджолиних маток.

6.1.3. При встановленні середнього і сильного ступенів ураження бджіл спорами ноземи пасіку оголошують неблагополучною, встановлюють обмеження і проводять заходи відповідно до пунктів 4.9 - 4.13, 6.1.2 цієї Інструкції.

6.1.4. При лікуванні нозематозу використовують спеціальні препарати відповідно до настанов щодо їх застосування (фумагілін ДЦГ і сульфадимезин, нозапцид та ін.).

6.1.5. Згодовування меду і перги з хворих сімей здоровим бджолам, а також вивіз за рубіж сімей (пакетів) бджіл, маток і меду з неблагополучних пасік забороняється.

6.1.6. Вулики й інвентар дезінфікують відповідно до пункту 4.6 Інструкції з дезінфекції.

6.1.7. Пасіку оголошують благополучною щодо нозематозу при відсутності клінічних ознак хвороби і після проведення заходів відповідно до пунктів 4.14, 4.15 цієї Інструкції.

6.2. Амебіаз - інвазійна хвороба дорослих бджіл, що викликана найпростішим одноклітинним організмом - *Malpighatomeba mellifica* (Prell), який розмножується і паразитує в мальпігієвих судинах комах наприкінці зими і навесні, і характеризується розладом кишечника. Сім'ї слабшають і гинуть під час польоту. Зараження відбувається при очищенні стільників у сім'ї і при використанні води із забруднених джерел.

6.2.1. Діагноз на амебіаз ставлять на підставі ознак хвороби і мікроскопічного дослідження мальпігієвих судин з урахуванням

епізоотичної ситуації. Амебіаз необхідно диференціювати від нозематозу, вірусних хвороб і отруень дорослих бджіл.

6.2.2. Профілактика і способи боротьби – як і при нозематозі бджіл, згідно з пунктами 6.1.2 – 6.1.6. Пасіки обладнують поїлками, які систематично очищають від трупів бджіл.

6.3. Вароатоз (варооз) – інвазійна хвороба бджолиних сімей, яка викликається кліщем Вароа Якобсоні (*Varroa Jacobsoni*). Збудник уражає дорослих бджіл і розплід. При захворюванні з'являються вироджувані, не здатні до польоту трутні і бджоли, що призводить до ослаблення бджолиних сімей. При сильному ступені ураження гине розплід, спостерігається викидання з гнізд загиблих бджолиних і трутневих личинок та лялечок. Восени і взимку уражені кліщем сім'ї проявляють неспокій і часто гинуть у першій половині зимівлі. У загиблих бджіл відзначають утягнене черевце (синдром утягненого черевця), при роздавлюванні грудини гемолімфи не видно.

6.3.1. Діагноз на варооз установлюють на підставі візуального виявлення кліщів на бджолах, у розпліді і воско-перговій крихті з дна вулика в умовах пасіки або лабораторії ветеринарної медицини з урахуванням епізоотичної ситуації.

Життєздатність бджолиних сімей оцінюють за трьома ступенями ураження: слабкий – до двох, середній – до чотирьох і сильний – понад чотири кліщі на 100 бджіл чи в 100 комірках трутневого або бджолиного розпліду із середини гнізда.

Господарства, які мають сім'ї бджіл із першими двома ступенями ураження, вважають умовно благополучними й у ветеринарній звітності показують як благополучні.

При масовому відході сімей бджіл діагноз на варооз ставлять комісійно, попередньо встановивши шляхом лабораторного дослідження, що немає інших хвороб і отруень, а також порушень у годівлі й утриманні. Паразитів необхідно диференціювати від інших гамазових кліщів, які зустрічаються у вулику.

6.3.2. Незалежно від ступеня ураження бджолиних сімей щорічно планують і проводять акарицидні обробки, реєструючи виконану роботу у ветеринарно-санітарному паспорті пасіки і зазначаючи у ветеринарній звітності.

Керівники господарств і власники пасік зобов'язані здійснювати комплекс ветеринарно-санітарних, лікувальних, а також зоотехнічних і організаційно-господарських заходів, що спрямовані на зменшення інтенсивності інвазії вароозу, а саме:

- обов'язково виконувати діючі ветеринарно-санітарні вимоги розділів 1 і 2 цієї Інструкції;
- проводити протиroyові заходи, спрямовані на недопущення зльоту роїв.

6.3.3. При третьому ступені ураження бджолосімей кліщем на пасіці вводять обмеження щодо кочівлі бджолиних сімей, перестановки стільників із розплідом з однієї сім'ї в іншу, забезпечують послаблення міжгосподарських зв'язків і недопущення зльоту роїв.

6.3.4. Для обробки бджіл при вароозі застосовують зареєстровані в Україні препарати і способи, керуючись настановами щодо їх застосування (фольбекс ВА, апістан, апісан, байварол, акпін /неорон/, вароацид, таблетки апіваролу, санвар, піхтова, соснова, кропова олія, КАС-81, біпін, тактик, тепловий спосіб та ін.).

6.3.5. Перед обробкою хімічними засобами кожен партію препарату випробовують на трьох бджолиних сім'ях, різних за силою (слаба, середня, сильна). Якщо в сім'ях не спостерігається негативних явищ (велика загибель бджіл, ураження розпліду, зліт бджіл), то можна приступити до масової обробки бджіл. Якщо з'являється велика кількість загиблих бджіл, то використання препарату припиняється.

6.3.6. Чисельність кліщів знижують шляхом:

- систематичного видалення печатного трутневого розпліду за допомогою будівельної рамки (0,4-0,8 повної рамки);

- вилучення печатного розплоду із сімей у відводки або в сім'ї-інкубатори із наступною обробкою їх одним із рекомендованих засобів після виходу всіх бджіл з комірок;

- застосування сітчастих підрамників (кліщовловлювачів).

Для підвищення ефективності боротьби з вароозом на пасіках необхідно виконувати комплекс лікувально-діагностичних обробок протягом активного сезону (з урахуванням природно-кліматичних особливостей різних регіонів і технологій утримання бджіл) за такою схемою:

а) літні обробки (з 25.07 до 05.08) проводять відразу після відкачки товарного меду, коли в сім'ях ще мінімальна кількість печатного розплоду. Обробки проводять 2-3 рази одним із затверджених препаратів (термічними смужками вароациду, акпіну (неорону), фольбексу ВА, апіваролу, апістану, байваролу, апісану).

Препарати використовують відповідно до настанов щодо їх застосування до початку підгодівлі бджіл на зиму. Одночасно з обробками проводять контроль її ефективності і визначають ступінь ураження бджіл кліщем, для чого в 2-3 вулики закладають на дно листи паперу чи картону або поліетиленову плівку, змазані вазеліном або олією. Після першої обробки через добу листи виймають і закладають нові. Цей контроль дозволяє установити інтенсивність інвазії і, відповідно, необхідну кількість обробок та ефективність препаратів.

Використання органічних кислот (шавелева, мурашина, молочна) проти вароозу рекомендоване після відкачки товарного меду і до початку підгодівлі бджіл на зиму, коли у вулику мало рамок із незапечатаним медом, тому що він сильно накопичує залишки органічних кислот після обробок;

б) осінні (завершальні) обробки (з 15.10 до 01.11) проводять відразу після повного виходу розплоду (при відсутності печатного розплоду в бджолосім'ях). Обробки рекомендовано проводити водними аерозолями препаратів тактику або біпіну (обробки проводять при температурі повітря не нижче 0 град. С), затвердженими термічними препаратами (обробки проводять при температурі повітря +8 - 10 град. С), які застосовують відповідно до настанов;

в) навесні після обльоту бджіл і встановлення температури повітря не нижче плюс 10-12 град. С рекомендується проведення діагностичних обробок 1-5 бджолосімей будь-яким затвердженим препаратом (крім водних розчинів біпіну або тактику). Ці обробки дозволяють установити ефективність завершальних обробок і намітити план заходів боротьби з вароозом у новому сезоні.

6.3.7. Для того, щоб виключити появу стійкої популяції кліщів вароа на пасіках, необхідно кожні 3-4 року змінювати препарати однієї хімічної групи на іншу.

6.3.8. При використанні синтетичних піретроїдів (апістан, байварол та ін.) необхідно проводити заміну стільників у гніздах бджіл через кожні 2-3 роки.

6.3.9. Для підвищення життєдіяльності бджолиних сімей використовують білкові, мінеральні і вуглеводні кормові добавки (паста "Мікостат", біоспон, серпін, апітонус, ендонуклеаза бактеріальна) відповідно до настанов щодо їх застосування.

6.3.10. Дезакаризацію вуликів, бджолярського інвентарю, стільників проводять сірчанним газом, спалюючи 200 г сірки на 1 куб. м приміщення (контейнерів), де розміщений бджолярський інвентар, витримують 24 години, після чого приміщення провітрюють, а стільники перед закладанням у вулик промивають водою відповідно до п. 5.1 Інструкції з дезінфекції.

6.3.11. Вивозити бджолосім'ї (бджолопакети), маток за кордон можна тільки з дозволу країни-імпортера, у благополучні з вароатозу країни їх відправка заборонена.

6.3.12. Обмеження з пасіки знімають після одержання дворазового негативного результату або виявлення першого або другого ступеня ураження сімей бджіл при дослідженні дорослих бджіл і трутневого розплоду в осінню ревізію минулого року і весняну поточного.

6.4. Акарапідоз (акароз) - інвазійна хвороба дорослих бджіл, що викликається мікроскопічним кліщем *Ascarapis Woodi*. Найбільшого розвитку хвороба досягає в кінці зими і навесні, а також улітку при тривалій вологій погоді. Уражаються трахеї бджіл. Хворі бджоли не здатні до польоту, плазують на прилітній дошці і навколо вуликів, крила їх можуть займати неправильне положення, вони розчепірені, мовби вивихнуті, в різному положенні (розкрилиця).

6.4.1. Хвороба протікає хронічно, інкубаційний період не встановлений (іноді для максимального розвитку інвазії потрібно 2-5 років). Тому необхідно постійно проводити дослідження підмору бджіл у лабораторіях ветеринарної медицини навесні.

6.4.2. Діагноз на акарапідоз встановлюють на підставі клінічних ознак хвороби і мікроскопічних досліджень трахей бджіл з урахуванням епізоотичної ситуації. Паразитів необхідно диференціювати від акароїдних кліщів, що зустрічаються в гніздах бджіл та іноді проникають у їхні трупи.

6.4.3. При виявленні акарапідозу на пасіці вводять карантинні обмеження і проводять заходи згідно з пунктами 4.9-4.12 цієї Інструкції.

6.4.4. Бджолині сім'ї неблагополучної пасіки піддають лікуванню одним із затверджених препаратів (термічними смужками вароациду, акпіну, неорону, фольбексу ВА, апіваролу).

6.4.5. Карантинні обмеження скасовують через рік при одержанні триразового негативного результату лабораторних досліджень бджіл на акарапідоз, проведених з інтервалом 14 днів і після проведення завершальних заходів відповідно до пунктів 4.14, 4.15 цієї Інструкції.

6.5. Тропілелапсоз - інвазійна хвороба розплоду бджолиної сім'ї, що викликається гамазовим кліщем *Tropilaelaps clareae*, характерною рисою збудника якої є маленькі щетинки на дорсальній поверхні тіла. Основним джерелом інвазії є уражені кліщем бджоли. У результаті захворювання відзначається загибель печатного розплоду, з'являються недорозвинені робочі бджоли і трутні. В Україні офіційно захворювання не встановлене.

6.5.1 Діагноз на тропілелапсоз встановлюють на підставі характерних клінічних ознак хвороби, виявлення і диференціації кліща *T. clareae* на бджолах, у розплоді або воско-перговій крихті з дна вулика.

6.5.2. При виявленні збудника тропілелапсозу на пасіці вводять карантинні обмеження і виконують заходи відповідно до пунктів 4.9 - 4.12 цієї Інструкції.

6.5.3. Якщо захворювання реєструється вперше, то приймається рішення про знищення хворих сімей.

6.5.4. При ураженні значної кількості пасік у сім'ях бджіл, уражених кліщем і підозрюваних у зараженні, весь розплід (крім стільників із засівом тільки яець) видаляють із гнізд і перетоплюють на віск. Дно вулика накривають листом паперу, змазаним вазеліном, або ставлять сітчастий підрамник. Ці сім'ї ставлять у прохолодне приміщення (зимівник) на 3-4 дні. Формують гнізда, підставляючи чисті продезінфіковані стільники або рамки з вошиною і 2 рази обробляють бджіл концентрованою мурашиною кислотою по 30-50 мл, розливаючи у флакони із широкою горловиною або в поліетиленові кришки, діаметром 9 см, які ставлять біля верхніх планок рамки. Кислоту вносять двічі, з інтервалом 12 днів, на 3-5 діб. Папір з опалими кліщами спалюють.

6.5.5. Карантинні обмеження на пасіці скасовують через рік після ліквідації хвороби і виконання вимог пунктів 4.14, 4.15 цієї Інструкції.

6.6. Браульоз (вошивість бджіл) - інвазійна хвороба бджолиної сім'ї, яка викликається паразитами - *Braula coeca* та іншими, що уражають маток, робочих бджіл, трутнів і ушкоджують стільники.

6.6.1. Діагноз на браульоз ставлять на підставі візуального виявлення двох і більше браул на матці і одиничних осіб на робочих бджолах в умовах пасіки або в лабораторії ветеринарної медицини з урахуванням епізоотичної ситуації. Браул необхідно диференціювати

від гамазових кліщів і інших комах (браули - безкрилі комахи, що мають три пари ніг).

6.6.2. При встановленні діагнозу на браульоз пасіку оголошують неблагополучною, встановлюють обмеження і проводять заходи відповідно до пунктів 4.9-4.12 цієї Інструкції.

6.6.3. Бджіл оброблюють препаратами, ефективними при вароозі, відповідно до настанов щодо їх застосування, крім біпіну, варополу й інших препаратів, що містять амітраз. З метою зменшення преімагінальних стадій браул через кожні 10 днів розпечатують медові стільники, збирають і перетоплюють воскові кришечки.

6.6.4. Обмеження на пасіці скасовують після ліквідації захворювання і виконання вимог пунктів 4.14, 4.15 цієї Інструкції.

6.7. Мелеоз - інвазійна хвороба дорослих медоносних, а також одиночних бджіл, викликана личинками жуків роду *Meloe brevicollis*, *M. variegatus*, *M. vidacens*, *M. hungarus*, *M. proscarabaeus*), які часто прогризають міжсегментні мембрани черевця бджоли і висмоктують її гемолімфу. Зараження первинними личинками (триунгулинами) відбувається під час відвідання бджолами медоносних рослин. Мелеоз реєструється в травні-липні, у період масового виходу личинок жуків. Хвороба супроводжується часто різким ослабленням, іноді загибеллю бджолої сім'ї.

6.7.1. Діагноз на мелеоз установлюють на підставі ознак хвороби, виявлення в міжсегментних мембранах черевця бджіл триунгулінів з урахуванням епізоотичної ситуації. Триунгулін необхідно диференціювати від інших членистоногих, які зустрічаються на тілі бджіл.

6.7.2. З метою профілактики не слід розміщати сім'ї бджіл у місцях масового розмноження майок (близько від гнізд самотніх бджіл, розміщених у землі, у яких проходить розвиток майок). Оранка землі в цих місцях різко скорочує чисельність майок.

6.8. Сенотаїноз - інвазійна хвороба льотних медоносних, а також одиночних бджіл і дорослих джмелів, що викликається паразитуванням в їхніх грудних м'язах личинок сірих м'ясних мух *Senotainia tricuspis*. Хвороба проявляється в теплу погоду з травня по вересень, характеризується ослабленням сімей і загибеллю бджіл. Хворі бджоли не можуть літати, роблять кругові рухи. У загиблих бджіл відзначають уражений хитиновий покрив у вигляді овального отвору діаметром 3-5 мм.

6.8.1. Діагноз на сенотаїноз установлюють на підставі виявлених личинок сенотаїній у грудній порожнині уражених бджіл з урахуванням епізоотичної ситуації. Сенотаїній необхідно диференціювати від личинок конопид і личинок мух, які розвиваються в трупах бджіл.

6.8.2. Боротьба із сенотаїнозом полягає в знищенні дорослих мух і личинок. З цією метою на кришку вуликів ставлять білі тарілки, наповнені рідиною, що приваблює мух (50 г сухих квіток ромашки заливають одним літром окропу, остуджують, додають 50 г цукру, 2-3 г хлібних дріжджів і отриману суміш використовують через 12 годин після приготування), навколо яких кладуть свіжозірвану траву. Мух, що затонули, періодично збирають і спалюють.

Для запобігання розплоду мух із бджіл грунт на передльоткових площадках добре утрамбовують, постійно збирають на них трупи бджіл і спалюють.

6.9. Конопидоз /фізоцефальоз, зодіаноз/ - інвазійна хвороба бджіл, що викликається личинками мух-великоголовок із сімейства *Coporidae* (*Physoccephala vitata*, *Zodian spp.*), які паразитують у черевній порожнині медоносних бджіл, бджіл-листорізів і джмелів. В одній бджолі розмножується тільки одна личинка мухи. Ураження відбувається, коли бджоли відвідують медоносні рослини. Уражені бджоли не можуть злітати, падають із прилітної дошки і плазують по пасіці.

6.9.1. Діагноз на конопидоз установлюють при виявленні в черевній порожнині уражених бджіл або в їхніх трупах білої личинки мух. Конопид необхідно диференціювати від личинок сенотаїній і личинок інших мух, які розвиваються в трупах бджіл.

6.9.2. На неблагополучних пасіках збирають бджіл, що повзають, не здатні до польоту і загиблі. Зібраних комах заморюють в ефірі, їхні трупи спалюють. Грунт на передльоткових площадках ретельно утрамбовують.

7. Отруєння бджіл пестицидами

При отруєнні бджіл пестицидами керуються "Інструкцією по профілактике отравлений пчел пестицидами", затвердженою Всесоюзним виробничо-науковим об'єднанням по агрохімічному обслуговуванню сільського господарства "Союзсельхозхимия" і Головним управлінням ветеринарії Держагропрому СРСР 14.06.1989 року. У цій Інструкції подані лише основні моменти з профілактики і надання допомоги постраждалим від отруєння сім'ям бджіл.

7.1. Профілактика отруєнь

7.1.1. Профілактика отруєнь бджіл базується на беззаперечному дотриманні вимог ст. 30 Закону України "Про бджільництво" від 2 лютого 2000 № 1492-III ([1492-14](#)), суворому дотриманні регламентацій застосування в навколишньому середовищі токсичних для бджіл речовин.

7.1.2. Власників пасік оповіщають за три доби до хіміобробок з зазначенням застосовуваного отрутохімікату, місця (у радіусі 7 км), часу і способу проведення обробки. Указують час ізоляції бджіл.

7.1.3. Обробки проводять у період відсутності льоту бджіл у ранкові або вечірні години.

7.1.4. Не допускають обробку квітучих медоносів і пилконосів під час масового льоту бджіл.

7.1.5. На період обробки бджоляру необхідно вивезти пасіку в безпечне місце або ізолювати бджіл у вуликах на термін, передбачений обмеженнями при застосуванні отрутохімікату.

7.1.6. При ізоляції бджіл у вуликах гнізда розширюють до повного комплекту рамок або ставлять магазини. На двокорпусні або багатокорпусні вулики, залежно від сили сімей, ставлять другі корпуси з половинною кількістю рамок, зверху надягають раму з металевою сіткою (розмір вічка 2,5 x 2,5 або 3 x 3 мм), сітку накривають полотнянкою і, якщо потрібно, кладуть подушку. У день обробки рано-вранці, до початку льоту бджіл, льотки щільно закривають, знімають з сітки утеплення. У жарку безвітряну погоду під кришку підкладають рейки завтовшки 1-2 см. У вулик дають воду в стільниках, годівницях або напувалках. На ніч льотки відчиняють.

7.1.7. У випадку застосування пестицидів в умовах закритого ґрунту обробки проводять увечері після закінчення льоту бджіл або ізолюють бджіл у вуликах на термін, передбачений обмеженнями при застосуванні отрутохімікату.

7.2. Заходи при отруєнні бджіл

7.2.1. Гнізда сімей, що втратили багато льотних бджіл, скорочують відповідно до їхньої сили, виймають в першу чергу медові й пергові рамки, особливо зі свіжопринесеним нектаром і пилком, а також рамки з відкритим розплодом, не обсижені бджолами.

7.2.2. Сім'ї бджіл забезпечують водою, наливаючи її в стільники, пергою, підгодовують цукровим сиропом.

7.2.3. У міру виходу молодих бджіл ці сім'ї підсилюють.

8. Незаразні хвороби бджіл

8.1. Вуглеводна дистрофія (голодування) настає при нестачі вуглеводного корму, неправильному складанні гнізда бджіл на зиму, при кристалізації, шумуванні меду в гнізді, відсутності нектаровиділення при несприятливій погоді.

8.1.1. Кристалізація вуглеводного корму настає при зборі нектару з окремих видів рослин (рапсу, редьки польової, вереску, бавовнику та ін.). При пізньому і несвоєчасному згодовуванні цукрового сиропу відбувається шумування меду в комірках стільників. При наявності в сім'ях меду менше 8 кг бджоли погано

виконують внутрішньовуликові роботи, матка скорочує відкладання яєць, розвиток сім'ї уповільнено і настає загибель бджіл.

8.1.2. Діагноз на голодування бджіл ставлять за результатами огляду і визначення запасів меду в гніздах в активний період життєдіяльності бджіл, а також прослуховування, огляду піддонів вуликів і визначення місцезнаходження клуба бджіл узимку. При голодуванні бджіл чутний характерний звук шелесту сухих листів. При кристалізації меду знаходять багато кристалів на льотку і дні вулика, при шумуванні й закисанні відчувається кислий запах. Відсутність реакції сім'ї на легке постукування по стінці вулика і теплої плями на покривній полотнинці говорить про загибель бджіл. При огляді такої бджолиної сім'ї відзначається відсутність кормових запасів, дорослі бджоли містяться в комірках усередину головою.

У лабораторії ветеринарної медицини голодування бджіл можна встановити, визначивши наявність цукрів у гемолімфі бджіл методом тонкошарової хроматографії. У голодних бджіл у гемолімфі не знаходять трегалозу, а кількість глюкози знижується більш ніж у 2 рази.

8.1.3. У разі кристалізації меду у вуликах бджолам дають воду. Для цього в сулію з водою помішають довгий бавовняний гніт і кінець його вводять у верхній льоток вулика або через проріз у полотнинці підводять прямо до клуба бджіл. При відсутності корму в сім'ях їм дають запасні медові рамки, які підставляють безпосередньо до клуба бджіл або помішають горизонтально зверху на гніздові рамки, або дають підігрітій до 40-50 град. С цукровий сироп (2:1). Сироп заливають у стільники до заповнення комірок, злегка струшують і помішають безпосередньо до клубу (тобто до крайньої рамки з бджолами) або наливають у літрову банку, яку обв'язують декількома шарами марлі, перевертають і ставлять над клубом; дають також медово-цукрове тісто (канді) або мед, що закристилізувався, у марлі з розрахунку 50 г на одну рамку з бджолами.

8.2. Білкова дистрофія - при відсутності білка бджоли втрачають спроможність до вирощування розплоду, різко скорочується життя бджіл і працездатність матки.

8.2.1. Основна причина виникнення хвороби - відсутність або нестача пилку, недоброякісна (проморожена, що довгостроково зберігається, цвіла) перга. Білковій дистрофії майже завжди піддаються сім'ї бджіл, розташовані усередині теплиць.

8.2.2. Діагноз устанавлюють на підставі визначення кількості стільників, які містять пергу, - при огляді стільників у них відсутня перга.

8.2.3. У сім'ї помішають пергові рамки (не менше 2 кг перги на сім'ю бджіл), згодують у годівницях медово-пилкову суміш або канді з умістом 10% пилку. При нестачі перги у вулику дають замітники. Замітники згодують з цукровим сиропом (0,5 кг молока додають до 1,5 л цукрового сиропу (2:1) і дають щодня по 300 мл на сім'ю бджіл) або з канді (4 частини дріжджів змішують до однорідної консистенції з 6 частинами цукрової пудри і 6 частинами меду, дають по 500 г на сім'ю бджіл).

8.3. Аліментарна діарея (дизентерія, незаразний пронос) - розлад кишечника бджіл у результаті споживання недоброякісного корму.

8.3.1. Порушення роботи кишечника в результаті його переповнювання викликають:

- наявність у цукрі різних домішок, які не засвоюються організмом (неочищений цукор, цукровий сироп, що підгорів при варінні), залишки кондитерського виробництва, соки різних плодів і фруктів;

- погано інвертований цукор у кормових запасах через несвоєчасне пізні згодуювання; давання цукру у великій кількості; додавання кислот, що перешкоджають інвертуванню цукру;

- зміна якості кормових запасів, що зберігаються у вулику: кристалізація, зміна меду, викликана різними мікроорганізмами;

- наявність у кормах шкідливих домішок.

У період зимівлі бджіл хвороба може бути обумовлена підвищеним уживанням кормів через занепокоєння бджіл (відсутність у сім'ї матки, інші різні стреси - проникнення у вулик гризунів, інших шкідників, шуми, порушення мікроклімату тощо).

8.3.2. Захворювання диференціюють від нозематозу, гафніозу, сальмонельозу та інших заразних захворювань, що супроводжуються проносом.

8.3.3. З метою профілактики організовують нормальні умови годівлі й утримання бджіл.

8.3.4. Заходи боротьби - усунення основної причини, заміна корму на доброякісний. Гнізда скорочують і утеплюють, мертвих бджіл спалюють. При сприятливій погоді бджіл пересаджують у чистий вулик.

8.4. Сольові токсикози - отруєння бджіл солями різних елементів. Відзначають занепокоєння бджіл, сліди проносу на стільниках і на передній стінці вулика, бджоли гинуть.

8.4.1. Діагноз установлюють шляхом хімічного дослідження кормів на наявність підозрюваних солей. Визначають методом атомної абсорбції в зольному залишку.

8.4.2. Заходи боротьби - усунення основної причини, заміна корму на доброякісний.

8.5. Падевий токсикоз - хвороба бджіл, що виникає внаслідок інтоксикації бджіл і личинок паддю.

Падевий токсикоз супроводжується сильним розладом травлення з наступною масовою загибеллю бджіл. Бджоли стають роздратованими; взимку із вуликів виходить неприємний гнильний запах, значні сліди проносу. Влітку можлива загибель личинок у віці 3-5 діб.

8.5.1. Діагноз ставлять на підставі ознак хвороби і дослідження меду на пасіці або в лабораторії на наявність паді.

8.5.2. Не допускають потрапляння паді в зимові корми бджіл. При неблагополучній зимівлі бджолам доцільно дати воду, провести змушений обліт комах у приміщенні або виставити вулики із зимівника.

8.5.3. Заходи боротьби - з вуликів видаляють падевий мед і дають бджолам доброякісний мед або цукровий сироп. При виявленні проносу бджолам узимку підставляють стільники з квітковим медом. Навесні звужують гнізда, очищають брудні стільники, бджолам дають корм.

8.6. Бджолині крадіжки (напад) частіше виникає під час відсутності медозбору в природі, а також при неакуратній роботі бджоляра (краплі меду або сиропу на вулику, неприбрані рамки, огляд сімей у безвзятковий період та інше), утриманні бджіл у вулику зі щілинами, широко відкритими льотками, що не відповідають силі сімей. Розграбуванню піддаються в основному слабкі сім'ї.

8.6.1. Напад спостерігають на пасіці за скупченням бджіл, що борються, перед вуликом - на льотку і передній стінці.

8.6.2. На пасіці утримують сильні сім'ї в добротних вуликах. Розмір льотка повинен відповідати силі сім'ї, його звужують у період відсутності медозбору в природі. Огляд сімей потрібно проводити обережно, гніздо відчиняють на 1-2 рамки, використовуючи при цьому запасну полотнинку. Вийняті рамки відразу забирають у ящик, який щільно закривається.

Корпуси ставлять на зняту кришку вулика і накривають полотном. У безвзятковий період огляд сімей проводять після закінчення основного льоту бджіл.

8.6.3. У вулику постраждалих сімей ретельно заліплюють щілини, звужують льотковий отвір. Льоток маскують гілками, травою. Слабкі сім'ї бджіл, що піддавались нападу, закривають і відносять на декілька діб у підвал, при цьому слід забезпечити бджіл водою. Виявивши сім'ю-зłodійку, в її вулику розкривають 1-2 стільники з медом, для того щоб переключити бджіл на роботу у своєму вулику.

8.7. Застуджений розплід - загибель розплоду або поява вродливих бджіл у результаті охолодження сім'ї. Частіше спостерігається навесні і виникає при різкому зниженні температури, поганому утепленні гнізд, утраті великої кількості бджіл у результаті отруєнь та інших причин, а також при тривалому

витримуванні стільників із розплідом поза гніздом. Загиблий розплід знаходять збоку або насподі рамок по периферії клубу. На рамках із центру гнізда загиблий розплід розташовується у вигляді півмісяця, зверненого опуклою стороною до низу рамки. Колір загиблих личинок спочатку жовтувато-білий, потім сутеніє. Загибель печатного розпліду виявляють пізніше, кришечки його іноді перфоровані.

8.7.1. Діагноз ставлять за наявності указаних ознак. Виключають заразні хвороби - при посіві з трупів личинок і лялечок мікроорганізми не виділяються або виявляється банальна мікрофлора.

8.7.2. У період холодної і хитливої погоди бджіл утримують у добротних вуликах на ущільненому утепленому гнізді. Огляд бджіл не можна проводити, якщо температура навколишнього повітря нижче 14 град. С. Під час огляду не можна довго тримати розплід поза вуликом.

8.8. Запарювання бджіл - швидка загибель дорослих бджіл і розпліду в результаті підвищення температури і вологості через порушення вентиляції вулика або інших причин. Загибель дорослих бджіл і розпліду часто відбувається при перезбудженні бджіл під час їх транспортування в щільно закритому вулику, пакеті, роївні, а також тривалому утриманні бджіл у період обробок рослин пестицидами у вулику без необхідної вентиляції. Перегрівання маток і їх загибель можливі при упаковуванні й перевезенні маткових кліточок при високій зовнішній температурі без належної вентиляції. При запарюванні бджоли стають чорними, липкими, сильно збуджуються, посилено махають крилами. При виході з вулика ці бджоли безладно розповзаються, падають на землю і гинуть.

8.8.1. Для попередження запарювання при перевезеннях у гніздах залишають обмежені запаси печатного меду, створюють вільний простір усередині вулика. Вулики обладнують достатніми вентиляційними отворами, які захищають від проникнення світла. При тривалій ізоляції бджіл забезпечують водою. Перевезення бджіл проводять у прохолодний нічний час.

8.9. Трутовочність (горбатий розплід) - поява в сім'ї горбатого розпліду може бути з двох причин: при наявності в сім'ї бджіл матки-трутівки і появи в сім'ях бджіл-трутівок.

Наявність матки-трутівки обумовлено неспарюванням матки з трутнями, неповноцінним спарюванням, а також порушенням її статевого апарату, переохолодження маток весною. Такі матки відкладають незапліднені яйця. Сім'ї з матками-трутівками містять велику кількість трутнів, трутневий розплід на стільниках суцільний і рівний.

При тривалій відсутності в сім'ї матки в деяких робочих бджіл розвиваються яєчники, і вони відкладають дрібні незапліднені яйця. Кожна бджола-трутівка здатна відкласти від 19 до 32 таких яєць, безладно, по декілька штук, у порожні або зайняті медом чи пилком комірки, часто на їх стінки. Іноді бджоли-трутівки закладають маточник, що містить трутневу личинку. Сім'ї з бджолами-трутівками звичайно слабкі, містять велику кількість трутнів, трутневий розплід розкиданий плямами по стільниках. Без постійного відновлення молодими бджолами такі сім'ї гинуть.

8.9.1. Заходи боротьби

У сім'ях знаходять матку-трутівку і знищують її. Бджолам підсаджують молоду плодову матку або дають стільник з одноденними личинками з гарної сім'ї.

Вулик із бджолами-трутівками відносять убік від пасіки і змітають усіх бджіл із рамок, із дна і стінок вулика на землю. Порожній вулик (без рамок) ставлять на колишне місце і накривають кришкою. Ввечері у вулик повертають рамки, підсаджують у кліточці молоду плодову матку і дають підгодівлю. Наступного дня матку обережно випускають.

